

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ІМЕНІ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА**

ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

**Збірник наукових праць
студентства й наукової молоді**

(за матеріалами XI Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентства й наукової молоді,
Харків, 15 квітня 2021 року)

ДК: 881 + 883 + 882 + 882 + 808

Ф 56

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 6 від 10.09.2021 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голобородько Костянтин Юрійович – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Лебеденко Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, координатор з наукової роботи українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Маленко Олена Олегівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства та лінгводидактики

Мельників Ростислав Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова

Щербакова Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови

Обиденнікова Марина Олегівна – здобувач II курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри української мови

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність фактичних даних, чіткість викладу тексту, цитування, а також мовно-стилістичний рівень написання матеріалів.

Філологія XXI століття [Електронне видання] : Збірник наукових праць студентства й наукової молоді, Харків, 15 квітня 2021 р. / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди ; [редкол.: К. Ю. Голобородько (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2021. 164 с.

©Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2021

©Автори публікацій, 2021

ЗМІСТ

<i>Граматичні «помилки» в сучасній постмодерній поезії</i>	8
<i>Адамова Дарія</i>	
<i>Проблема мовних штампів та кліше у сфері публічного управління....</i>	11
<i>Бартош Юлія</i>	
<i>Вербалізатори категорії «щастя» у творах Василя Мисика.....</i>	12
<i>Валенко Анжела</i>	
<i>Шляхи формування комунікативної компетентності на заняттях з української мови.....</i>	15
<i>Гаплевська Інна</i>	
<i>«Червоний» Андрія Кокотюхи як зразок сучасного історичного роману.....</i>	17
<i>Гвоздь Єлизавета</i>	
<i>Словесні образи небесних світил у мовотворчості Івана Перепеляка..</i>	23
<i>Горенко Вікторія</i>	
<i>Лесичні й фразеологічні біблізми в епістолярному дискурсі Лесі Українки.....</i>	27
<i>Горюн Тетяна</i>	
<i>Числівник у поетичному мовленні постмодерністів.....</i>	29
<i>Гриненко Інна</i>	
<i>Мотивація володіння основами бізнес-англійської мови.....</i>	31
<i>Грицай Яна</i>	
<i>Звертання як синтаксичний засіб експресивізації поетичного тексту (на матеріалі збірки Л. Костенко «Річка Геракліта»).....</i>	32
<i>Грицай Яна</i>	
<i>Концепт Китай в українській мовній картині світу.....</i>	36
<i>Ван Дацзюнь</i>	
<i>Мовна норма vs мовна девіація в навчально-комунікативному дискурсі.....</i>	38
<i>Єрмоленко Софія</i>	
<i>Феміністична проблематика малої прози Лесі Українки.....</i>	43
<i>Жилівостова Інна</i>	

УДК 81'271.12

Єрмоленко Софія Валеріївна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н.П. Нестеренко

МОВНА НОРМА VS МОВНА ДЕВІАЦІЯ В НАВЧАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність теми студії зумовлена необхідністю провести ґрунтовне дослідження норм сучасної літературної мови, порушення яких призводить до появи різного роду мовних девіацій і логічних аномалій під час усного та писемного мовлення. Вивчення тенденцій літературної норми визначають також потреби суспільства в умовах глобалізованого простору. Під час розширення інформаційних просторів мова може вбирати кальковані мовні одиниці, що негативно впливає на стан мовної системи. На сучасному етапі розвитку редакторської галузі актуальним є з'ясування лінгвістичної сутності таких понять як мовна норма; орфографічна, лексична, морфологічна, словотвірна, синтаксична, стилістична помилки; систематизація мовних девіацій і створення їхньої конструктивної класифікації. Саме тому важливо провести дослідження мовної норми в навчально-комунікативному дискурсі та проаналізувати причини появи відхилень.

Проблему мовної девіативності досліджували Ю. Апресян, В. Дєвкін, В. Виноградов, Т. Булигіна, А. Шмельов, О. Падучева. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими виправлення помилок розглядаються як способи удосконалення мовлення, підвищення рівня грамотності мовців (Н. Бабич, С. Бибики, Н. Непійвода, Л. Струганець); осмислюються причини виникнення порушень мовної норми й досліджуються шляхи їхнього усунення й попередження (С. Єрмоленко, Л. Кравець, Ю. Макарець, В. Мамушин, Л. Покровський, Г. Сюта).

Метою дослідження є: аналіз мовної й літературної норм; обґрунтування типології мовних девіацій шляхом виявлення й систематизації їхніх структурно-семантичних особливостей; обґрунтування основних видів помилок.

Завдання дослідження:

- дати визначення й обґрунтувати поняття мовної девіації, мовної норми, літературної норми;
- проаналізувати помилки, яких найчастіше припускаються мовці під час навчальної комунікації;
- розглянути класифікації мовних аномалій сучасних дослідників-мовознавців.

Упродовж століть лінгвісти активно розглядали й продовжують вивчати проблему класифікації мовних норм на основі віднесеності того чи іншого мовного явища до мови або мовлення. Сучасна лінгвістика висунула на перший план співвідношення понять «норми» й «системи» (чи «структури» мови). У сучасному мовознавстві переважає розуміння норми як системного явища. Саме поняття мовної норми визначається доволі однотипно такими

предикатами: закладена в мові система; пов'язана з системою; реалізація системи; явище системи, вираження системи [5].

За академічним тлумачним словником української мови слово «норма» має декілька значень. Одне з них: «норма – загальноприйняте правило в мові, літературі й т. ін.» [10: 742]. Норми літературної мови складаються історично, вони є продуктом історичного розвитку й на певних етапах мають свої відмінності.

За енциклопедією з української мови норма (лат. *norma* – правило, взірець) – 1) сукупність мовних одиниць різних рівнів (фонетичних, лексичних, граматичних), поєднаних у висловлювання за правилами, прийнятими в суспільстві, що користується цією мовою; 2) необхідна ознака літературної мови [9: 266-267].

За визначенням М. Пилинського «Мовна норма — це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови та становить єдину можливість або найкращий для цього випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [7]. На думку науковця, головними ознаками мовної норми є: унормованість, обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота та ясність, доступність і доцільність

Мовна практика часто демонструє низьку культуру мови. Так К. Булаховський зазначає, що із 1600 слововживань зафіксованих у 29 найпопулярніших комп'ютерних програмах 1265 не відповідають літературній нормі. Чимало відхилень від норми можемо спостерігати під час мовлення українських телеведучих, зірок, які припускаються різних типів помилок [2: 8].

С. Виноградов, досліджуючи нормативний аспект культури мови, виділяє норми вимови й наголосу, лексико-фразеологічні та граматичні (словотвірні, морфологічні, синтаксичні), орфографічні, пунктуаційні норми.

С. Єрмоленко наголошує, що норми мови зазвичай співвідносяться з рівнями мовної структури, але не ототожнюються з ними, і виділяє орфоепічні, орфографічні, словотвірні, лексичні, фразеологічні, граматичні та стилістичні норми [3: 152]. Наприклад:

1) *Ва[ш]ко* знайти кращу пісню.; Це великий *прóміжок* життя. – орфоепічні помилки;

2) *Вас мучить нестерпна біль?*; На цій *ярмарці* ви можете придбати *глінтвейн*. – граматичні помилки;

3) *Разом зі своїми вчинками, діями, поступками.*; *Я відмічаю Новий рік.*; *Попит на автівки скоротився майже на сорок тисяч автівок.* – лексичні помилки;

4) *Місто з 200-тисячним населенням повністю забезпечить молочними продуктами новий завод.* — синтаксична помилка.

Звернімо увагу також на випадки порушення синтаксично-пунктуаційної норми в текстах. Так, науковці помічають тенденцію ставити коми після слів *водночас, відповідно, проте, однак, разом з тим*, що стоять на

початку речення, наприклад: **Водночас** (,) він домовився про зустріч партнерів..; *Виявлено тенденцію до вирівнювання парадигми відмінювання. Однак* (,) *потрібно зазначити, що..; Підготовлено новий проєкт реконструкції театру. Проте* (,) *цей проєкт не отримав більшості голосів.* Часом зазначені слова неправильно кваліфікують як вставні, аргументуючи їхнє відокремлення комами. Однак функції таких слів інші: вони виконують роль сполучників, прислівників, що забезпечують зв'язність тексту, тому кома після них зайва, вона порушує пунктуаційні правила української мови [3: 174 – 175].

Мовна практика засвідчує неправильне вживання прийменників *по, при*. Типовим є неприйнятне вживання прийменника *при* в значенні *під час* (наприклад: *при аналізі – аналізуючи, при зміні – унаслідок зміни, при виконанні службових обов'язків – під час виконання службових обов'язків*).

Подібні порушення розхитують мовну норму й негативно впливають на формування мовної свідомості суспільства. Серед різноаспектних завдань сучасної лінгвістики особливої уваги вимагають питання кодифікації, яка не завжди встигає вчасно реагувати на запити мовної практики. Прийняті норми через певні проміжки часу потребують перегляду, переоцінки. Наприклад, за новим правописом 2019 року випуску доцільно вживати слова *проєкт (проект), индичка (індичка), ирій (вирій) катедра (кафедра), мітологія (міфологія)*. У той час, як раніше такі форми були недопустимі.

Літературна норма мови – це ознаки, правила літературно опрацьованого мовлення, яке є зразком писемної та усної форм спілкування. Тенденції літературної мови вивчають С. Бибик, К. Городенська, С. Єрмоленко, Т. Коць, Г. Сюта, О. Тараненко, Г. Яворська та ін. Т. Коць визначає такі диференційні ознаки літературної мови, як відповідність мовній системі, стабільність, кодифікація, поширеність в узусі, культурно-історична традиція, естетичне сприймання. У лінгвістиці диференційовано поняття мовна норма й літературна норма. Категорія мовної норми передбачає розрізнення понять «національна мова» й «літературна мова» [4: 59].

«Специфіку національної мови, – зазначає С. Єрмоленко, – визначають не лише одиниці структурних рівнів, відмінні від одиниць іншої, передусім спорідненої, мови, а й цілий комплекс комунікативних ознак, залежних від етнокультурних, соціолінгвальних, психолінгвальних характеристик мовної діяльності представників етносу» [5: 256]. Щодо мовної системи літературна норма характеризується стабільністю, відносною єдністю, що забезпечує функціонування літературної мови. Ознака й вимога єдності літературної норми впливає з надтериторіального характеру літературної мови, що особливо важливо для української мови. Вимогу стабільності, на думку С. Єрмоленко, варто узгодити з природною мінливістю, яка властива мові як соціальному явищу історичного характеру [5]. Порівняймо лексеми *вулій, вулік, вулень*, наведені в Словнику Грінченка, і *вулик* у сучасних словниках; *півонія, півонь, півоня, пивонія і півонія* (сучасна норма); *глядило і дзеркало* (сучасна норма); *діравка і друшляк* (сучасна норма); *джарка і чарка* (сучасна норма).

Суттєвою ознакою літературної мови – наддіалектної, унормованої, відшліфованої форми загальнонародної мови, що характеризується поліфункціональністю, стилістичною диференціацією й тенденцією до регламентації, – є кодифікованість її різнотипних норм. Кодифікація – це встановлення об'єктивних норм, сукупність правил про вживання слів, словоформ, конструкцій у всіх стилях літературної мови, офіційне визнання й опис у словниках, граматиках, правописі, довідниках [5]. Корелятивна пара «норма – кодифікація» як єдність існує тільки в літературній мові (хоча норма властива будь-якому мовному утворенню). Л. Струганець вважає, що літературна норма та її розвиток регулюється кодифікацією, нею зумовлена й перебуває під її перманентним впливом. Кодифікація забезпечує більшу стійкість норми, запобігає напівстихийним і начебто не контрольованим нею змінам [8: 41].

Результатом порушення мовної норми є так звана мовна девіація. Мовна девіація – це висловлення, у яких спостерігаються різні відхилення від норм функціонування мовної системи. Ф. Бацевич об'єднує цим терміном – родовим поняттям – певні видові поняття: мовні аномалії, помилки, неточності, неправильності, погрішності тощо [1]. На думку О. Селіванової, мовленнєві девіації визначені несформованістю комунікативної компетенції, мовленнєвих умінь і навичок, поганим знанням культурно-соціальних норм мови, стандартів відповідності вживання слів і висловлень у певних сферах спілкування. У науковій літературі на позначення мовних аномалій уживаються різні терміни: *комунікативний шум, перешкоди в спілкуванні, нульовий ступінь письма, мовні (мовленнєві) девіації* тощо. Поняття *девіація* з латинської мови означає «відхилення».

Типологічна характеристика девіацій Ф. Бацевича ґрунтується на комунікативних засадах диференціації таких явищ і пов'язує виникнення девіацій із виокремленням етапів вербалізації комунікативного задуму адресанта, кожен із яких може спричинити відхилення певних типів відповідно до механізмів, задіяних комунікантом під час вербалізації того чи іншого когнітивного модуля [1]. Девіації іншого типу можуть виникнути на етапі безпосереднього включення учасників комунікативного акту у процес спілкування, вони пов'язані з різноманітними дискурсивними афектами [8: 63].

Під час комунікації співрозмовники часто припускаються помилок. Найпоширенішими серед них є такі:

1. Уживання слова в невластивому йому значенні (*дослідження запроваджене – дослідження упроваджене; область – галузь; задача – завдання; прояв – вияв; часткові випадки замість окремі випадки; думки співпадають замість думки збігаються*).

2. Вживання зайвих слів – плеоназмів (*у кінцевому підсумку, у січні місяці, вперше познайомилися з одногрупниками, спільна угода, розповісти свою автобіографію, словниковий багаж слів, вільна вакансія*).

3. Повторення спільнокореневих слів – тавтологія (*вносити внесок, зробити роботу, питання досліджувалося у кількох дослідженнях, запитати*

питання у викладача, промовляти промову, мінімальний прожитковий рівень).

4. Використання калюк із російської мови (виключення, відноситися, заключення, слідуючий, настоювати, груз, поставник, другим разом, приймати участь, співпадають думки, попереджувати помилки, сьогоднішнє покоління).

5. Девіантне утворення ступенів порівняння прикметників, зокрема аналітичних форм (найбільш цікавіший, самий розумний, більш правильніший), прислівників (більш ширше, менш зрозуміліше).

6. Застосування одного слова в значенні іншого у зв'язку з їхньою семантичною й формальною подібністю (студентів поселяли до гуртожитку, мій старий брат).

7. Помилкове узгодження в прийменникових конструкціях, спричинене неправильним використанням прийменників (зошит по українській мові, по професії, робота по підготовці, згідно правилу, відповідно з наказом).

8. Девіантне закінчення іменників 2 відміни однини чоловічого роду в родовому відмінку (університета, пункта, відсотку, архіва, текста).

9. Помилкове узгодження іменників із числівниками (двом десятим відсотків, десять гривнів, шість вільних місців).

10. Заміна форми кличного відмінка від імен по батькові формою називного (Галина Василівно, Володимире Семенович).

Дискусійним у лінгвістиці є не лише питання вибору термінології на позначення мовних аномалій, а й визначення класифікаційних принципів, критеріїв й ознак девіацій.

Отже, проблема мовної девіації багато в чому залежить від знання мовцем літературних норм української мови, а також від змін, які постійно відбуваються в мові. У роботі були розглянуті теоретичні аспекти понять: норми, мовної норми, літературної норми, мовної девіації, причини виникнення мовних аномалій, а також класифікації норм, виділені мовознавцями. Ця тема заслуговує на подальші дослідження щодо шляхів подолання порушення мовних норм у навчально-комунікативному дискурсі.

Література

1. Ф. Бацевич Основи комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2000. 237 с. **2. Булаховський К.** Українська мова в локалізації програмного забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2014. 20 с. **3. Єрмоленко С.** Увага: помилки в усній і писемній мові. Культура слова. № 76. 2012. С. 170 – 175. **4. Коць Т.** Літературна норма і сучасні глобалізаційні процеси. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. Вип. 50. Серія: Філологія. С. 59 – 61. **5. Літературна норма і мовна практика:** [монографія]. С. Єрмоленко, С. Бибики та ін.; [за ред. С.Я. Єрмоленко]. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с. **6. Пашковська Г.** До питання про класифікацію мовних норм. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2009. Вип. 27. С. 152 – 153. **7. Пилинський М.**

Літературні норми. Типи та їх класифікація. Мовознавство. 1974. № 1. С. 11 – 23. **8. Струганець Л.** Мовна норма: стале і змінне. Культура слова. № 74. 2011. С. 34 – 43. **9. Українська мова.** Енциклопедія. [за ред. І.В. Муромцева]. Київ: Видавництво «Майстер-клас», 2011. 400 с. **10. Український тлумачний словник (тезаурус) 250000 слів.** [упор. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун», 2016. 1696 с. **11. Чумак В., Афанасьева О.** Семантичні девіації в українських нормативно-правових текстах. Мовознавство. № 2. 2009. С. 62 – 63.

Жилівостова Інна Дмитрівна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. О.С. Лук'янова

ФЕМІНІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Як окрема течія, український фемінізм сформувався на тлі літературних і політичних течій ще в кінці XIX ст. Основними представницями можна назвати Лесю Українку, О. Пчілку, О. Кобилянську, Н. Кобринську, С. Русову та багато інших.

Не дарма саме Леся Українка займає перше місце серед зазначених, адже її вважають основоположницею «світоглядного фемінізму» в Україні. Саме вона була першою, хто сприймав українську жінку інтелектуальною, переймаючись її становищем. Леся Українка вважала, що жінки мають вільні права, свободу вибору та право на самостійність власного шляху. Саме у зв'язку з цими викликами письменниця ставила перед своїми літературними героями глибокі філософські проблеми, зокрема порушувала питання фемінізму у власних творах, тому **об'єктом дослідження** є мала проза Лесі Українки.

Доробок письменниці різноманітний, однак більшість критиків та літературознавців приділяють увагу її поезії, а не прозі, що стало ключовим у виборі нашої теми дослідження.

Мета роботи полягає у розкритті особливості феміністичної проблематики малої прози Лесі Українки. У дослідженні аналізується феномен жіночності у малій прозі Лесі Українки; осмислюються проблеми жіноцтва у контексті жіночого письменства, а саме на прикладі творів Лесі Українки.

Аналізуючи феміністичні ідеї Лесі Українки, складно говорити про їх очевидність у творчому доробку письменниці. Звернувшись до теоретичної основи дослідження, а саме до робіт С. Павличко, в яких вона аналізує творчість Лесі Українки, можна виділити: по-перше, природність феміністичної проблематики, а по-друге, пригнічений стан і потребу у боротьбі за права жіноцтва [1:74]. Більшість творів письменниці присвячені жіночим проблемам: зраді, самотності, патріотизму, жіночої драматичної відданості істині [1:74].